

УДК 339.97:338.43
 JEL: C35; Q10; Q18
 DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-7-22-29>

ПРОБЛЕМА ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ КРАЇН БЛИЗЬКОГО СХОДУ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

©2023 НАГІРНА Н. І., ЗАСТАВНИЙ А. Р.

УДК 339.97:338.43
 JEL: C35; Q10; Q18

Нагірна Н. І., Заставний А. Р. Проблема продовольчої безпеки для країн Близького Сходу та її соціально-економічний вимір

У статті обґрунтовано актуальність проблеми продовольчої безпеки та аргументовано її комплексний характер. Підтверджено, що продовольча безпека пов'язана з правом людини на харчування, тому потребує відповідної підтримки міжнародних організацій та країн. Проаналізовано стан продовольчої безпеки, який сформувався під впливом глобальних викликів у світі та в регіональному розрізі. Досліджено стан продовольчої безпеки в країнах Близького Сходу через призму загроз харчовій безпеці, які відбулися на фоні демографічних, кліматичних і безпекових викликів. З'ясовано взаємозв'язок продовольчої безпеки із соціально-економічними процесами. Проаналізовано вплив недостатньої продуктивності сільськогосподарського сектора, деградації земель, обмеженого доступу до водних ресурсів, конфліктів, демографічних і соціальних чинників на стан продовольчої безпеки в регіоні. Підтверджено роль підтримки аграрного сектора на рівні міжнародних організацій для підвищення рівня продовольчої безпеки. Проаналізовано основні види підтримки розвитку сільського господарства за допомогою індикаторів ОЕСР і проведено їх оцінку для деяких країн Близького Сходу. Розглянуто заходи поліпшення продовольчої безпеки в регіоні через залучення коштів фондів та програм на прикладі Туреччини. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення аграрної політики, розвитку інфраструктури, підтримки сільських господарств і сприяння впровадженню інноваційних підходів для забезпечення продовольчої безпеки в регіоні.

Ключові слова: продовольча безпека, країни Близького Сходу, глобальна нестабільність, Цілі сталого розвитку, пандемія COVID-19, геополітичні ризики, право на харчування, доступ до водних ресурсів і деградація земель, розвиток сільської місцевості, сільськогосподарське виробництво.

Рис.: 3. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 20.

Нагірна Надія Ігорівна – аспірантка кафедри міжнародної економіки, Західноукраїнський національний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна)

E-mail: nahirnanadiya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4886-2687>

Заставний Андрій Романович – аспірант кафедри міжнародної економіки, Західноукраїнський національний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46009, Україна)

E-mail: a.zastavnyy24@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2828-3332>

UDC 339.97:338.43
 JEL: C35; Q10; Q18

Nahirna N. I., Zastavnyy A. R. The Problem of Food Security for the Countries of the Middle East and Its Socioeconomic Dimension

The article deals with the actuality of the problem of food security, the complex nature of the problem is substantiated. It is confirmed that food security is connected with human right to food; therefore it should be supported by international organizations and countries. The state of food security, formation of which was affected by changes both in the global and regional context, was analyzed. The state of food security in the countries of the Middle East was studied through the prism of threats to food security that occurred against the background of demographic, climatic and security challenges. The relationship between food security and socioeconomic processes was clarified. The influence of insufficient productivity of agricultural sector, land degradation, limited access to water resources, conflicts, demographic and social factors on the state of food security in the region was analyzed. The role of supporting agricultural sector at the level of international organizations to increase the level of food security is ascertained. The main types of support for the development of agriculture were analyzed using OECD indicators and their evaluation was carried out for some countries in the Middle East. Measures to improve food security in the region that take in account attracting funds and implementing special programs were considered on the example of Turkey. Recommendations for improving agricultural policy, developing infrastructure, supporting agriculture and promoting innovative approaches to ensure food security in the region were suggested.

Keywords: food security, Middle East countries, global instability, Sustainable Development Goals, COVID-19 pandemic, geopolitical risks, right to food, access to water resources, land degradation, rural development, agricultural production.

Fig.: 3. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 20.

Nahirna Nadiia I. – Postgraduate Student of the Department of International Economics, West Ukrainian National University (11 Lvivska Str., 46009, Ukraine)

E-mail: nahirnanadiya@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4886-2687>

Zastavnyy Andriy R. – Postgraduate Student of the Department of International Economics, West Ukrainian National University (11 Lvivska Str., 46009, Ukraine)

E-mail: a.zastavnyy24@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2828-3332>

Глобальні трансформації останніх десятиліть і небувалий розвиток технологій, які впроваджуються в різні сфери суспільного життя, та інноваційні рішення дали світу обнадійливе майбутнє щодо досягнення Цілей сталого розвитку після невдалої реалізації Цілей розвитку тисячоліття. Сьогодні великий ресурс задіяний на рівні урядів країн і міжнародних організацій у виконанні поставлених Цілей ООН до 2030 р. Тому в суспільстві сформувався бачення викорінення або зменшення основних проблем людства, серед яких – забезпечення продовольчої безпеки, концепції якої зазнали значних змін за останні десятиліття [1].

Разом із тим, попри всі досягнення, ця проблема залишається на порядку денному, а в деяких країнах ще більше загострюється. Причини такої ситуації визначаються низкою чинників, окремі з яких мають глобальний характер, деякі регіональний і локальний. Світ періодично відчуває на собі вплив криз, і не лише фінансових. Глобальна нестабільність останніми роками поглибилася через кліматичні виклики та тривалу пандемію COVID-19, геополітичні ризики та війну в Україні.

Незважаючи на широку джерельну базу та достатній інтерес наукової спільноти до проблем продовольчої безпеки, регіональні її прояви, особливо в країнах Близького Сходу, потребують подальшого дослідження, зокрема визначення тенденцій забезпечення продовольчої безпеки та факторів, які впливають на цей процес.

Мета статті полягає в дослідженні сучасних тенденцій забезпечення продовольчої безпеки та обґрунтуванні її соціально-економічних викликів для країн Близького Сходу.

Питання продовольчої безпеки – це не лише проблема наявності їжі. Поділяємо думку українських науковців, що «продовольча безпека впливає на добробут нації, досягнення стратегічних цілей розвитку економіки, у тому числі і продовольчої незалежності» [2]. На Всесвітньому продовольчому саміті в 1996 р. було висловлено позицію, що про продовольчу безпеку можна говорити тоді, коли «люди в будь-який час мають фізичний і економічний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, яка відповідає їхнім дієтичним потребам і харчовим уподобанням для активного та здорового життя» [1]. Прийнята тоді Римська декларація була спрямована на консолідацію зусиль країн щодо вирішення проблем забезпечення глобальної продовольчої безпеки [3], причому активними мають бути всі зацікавлені сторони, у тому числі фермери.

Фокус забезпечення продовольчої безпеки повинен зосереджуватися і на праві людини на харчування. Дослідники ГО «Харківська правозахисна група» аргументовано наводять чітке розмежування таких понять, як право на харчування, продовольча безпека, продовольчий суверенітет, хоча і не за-

перечують, що ці поняття мають багато спільного: «поняття продовольчої безпеки як таке саме по собі не є правовим поняттям і не накладає зобов'язання на зацікавлені сторони, як і не наділяє їх правами... Право на продовольчий суверенітет закріплено в ряді національних законів. Право на харчування є правом людини, визнаним у міжнародному праві, яке наділяє осіб правами для доступу до достатнього харчування та ресурсів, необхідних для стійкого користування продовольчою безпекою» [4].

Зазначимо, що право на харчування не виділено окремим правом людини, проте стаття 25 Загальної декларації прав людини говорить, що «кожна людина має право на такий життєвий рівень, включно з їжею, одягом, житлом, медичним доглядом і необхідним соціальним обслуговуванням, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї...» [5].

ФАО серед інструментів забезпечення продовольчої безпеки в межах своїх повноважень використовує Рекомендації щодо права на їжу, які були прийняті у 2004 р. Для реалізації цього права «багато країн і міжнародних організацій вжили конкретних дій, щоб вплинути на політику та закони для реалізації права на харчування. Сьогодні понад 30 країн чітко визнають право на достатнє харчування у своїх конституціях» [6].

Продовольча безпека є комплексним поняттям, і підтвердженням цьому є численні дослідження з різних сфер, тому вона є предметом дослідження економістів, політологів, юристів, екологів та інших фахівців, бо забезпечення продовольчої безпеки в довгостроковому вимірі має ґрунтуватися на принципах сталого розвитку, коли задовольняються потреби людей в їжі зі збереженням навколишнього середовища та можливостей наступних поколінь мати доступ до якісної їжі, без виснаження природних ресурсів і порушення екологічних проблем.

За даними ФАО, у 2021 р. у світі 2,3 млрд людей страждали через відсутність продовольчої безпеки, причому в регіональному вимірі більша частина з них припадає на країни Азії (рис. 1), і, як показують дані, регіони суттєво відрізняються за ступенем продовольчої небезпеки.

Після пандемії COVID-19 наступним серйозним викликом для забезпечення продовольчої безпеки стала війна в Україні, наслідки якої виявилися катастрофічними для багатьох країн: зростання цін на продовольство та сільськогосподарські ресурси (наприклад, добриво), проблеми із постачанням через руйнування логістичних ланцюгів залишили населення багатьох країн за межею бідності та виживання. Проте продовольча безпека не може бути предметом торгів, про що було зазначено ще в Римській декларації: «їжу не можна використовувати як інструмент політичного та економічного тиску. Ми підтверджуємо важливість міжнародної співпраці та солідарнос-

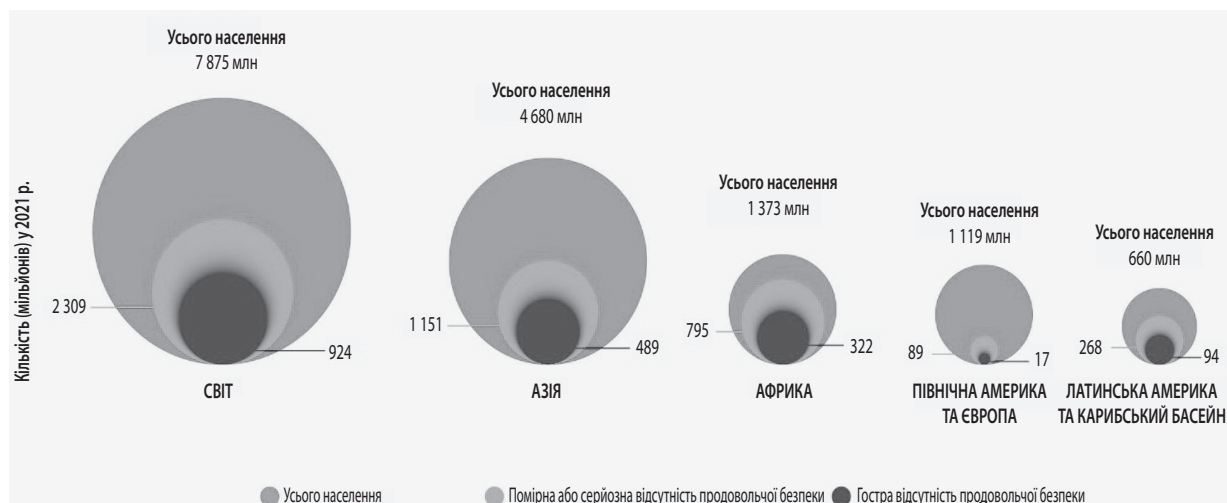

Рис. 1. Регіональний розподіл продовольчої небезпеки за рівнем важкості (млн осіб, 2021 р.)

Джерело: сформовано за [7].

ті, а також необхідність утримання від односторонніх заходів, які не відповідають міжнародному праву та Статуту Організації Об'єднаних Націй і ставлять під загрозу продовольчу безпеку» [8].

За останніми оцінками ФАО, 45 країн світу відчувають гостру продовольчу небезпеку та потребують зовнішньої допомоги, наприклад такі, як Ліван, Сирія, Ємен. Зокрема Сирію класифіковано як країну, яка «стикається з надзвичайною нестачею у виробництві/доступності харчових продуктів через низький урожай, стихійне лихо, переривання імпорту, порушення розподілу, надмірні збитки після збору врожаю або інші вузькі місця постачання» [9], адже тут 68% населення потребує продовольчої та сільськогосподарської допомоги. Дві інші країни регіону віднесено до типу країн, де широка відсутність доступу до їжі, а населення через низький рівень доходів та високу вартість продукції не може її купувати. Щодо ситуації в Лівані, то 33% населення країни та 46% сирійських біженців у четвертому кварталі 2022 р. перебували в стадії кризи, тому прогнози на 2023 р. дуже песимістичні для цієї країни. У Ємені в такій фазі перебувало 53% населення, а 6,1 млн людей перебували у фазі «надзвичайна ситуація» [9].

Питання продовольчої безпеки – це також і розвиток сільськогосподарського виробництва, забезпечення зайнятості, екологічної стійкості, розвиток сільської інфраструктури, забезпечення прав жінок (особливо в країнах, що розвиваються), які здебільшого задіяні в сільському господарстві. Як зазначається в дослідженні ОЕСР, «на сільське, лісове та інше землекористування припадає близько однієї п'ятої (22%) антропогенних викидів парникових газів. Половина з них пов'язана з викидами CO₂, інша половина – з викидів метану та окису азоту на фермах» [10]. Тому питання продовольчої безпеки – це і пи-

тання клімату. За прогнозами, у наступному десятилітті глобальне виробництво с/г культур зростатиме щороку на 1,4%, і основний фокус зроблено на країнах, що розвиваються, і країнах з низьким рівнем доходу. Це відбудеться завдяки інвестиціям у технології та інфраструктуру. «Очікується, що 87% прогнозованого світового зростання виробництва сільськогосподарських культур буде отримано за рахунок підвищення врожайності, 7% – за рахунок підвищення інтенсивності вирощування сільськогосподарських культур і лише 6% – за рахунок розширення посівних площ» [11]; скоротяться регіональні розриви в урожайності; збільшиться адаптованість насіння; поліпшиться управління посівами; підвищиться продуктивність у тваринному секторі.

Під впливом глобальних процесів та лібералізації торгівлі змінюється і підтримка аграрного сектора в країнах, адже не завжди країни із середнім і низьким рівнем економічного розвитку спроможні реалізовувати національні програми підтримки сільського господарства та фінансувати їх із бюджету. Сьогодні членство країн у Світовій організації торгівлі не дає можливості швидкої зміни тарифів у випадку виникнення особливих критичних ситуацій із продовольством, адже тарифні профілі залишаються складними, особливо в частині сільськогосподарської продукції, тоді як безмитним залишається імпорт з країн, які є економічно розвинутими, через встановлений преференційний режим торгівлі або режим найбільшого сприяння.

Тому для оцінювання рівня продовольчої безпеки використовують кілька підходів. Один із них – індексний, за яким компанією Deerp Knowledge Analytics розраховується Індекс продовольчої безпеки [12]. Індекс продовольчої безпеки відображає питання доступу до їжі, наявність кризових ризиків, рівень

розвитку продовольчої систем і стійкості економіки. Ранжування охоплює 171 країну, і, як показують дані *табл. 1*, позиції країн Близького Сходу середньо низькі (0 – це небезпечний стан забезпечення продовольчої безпеки, 10 – найбільш стабільний стан країни в забезпечення продовольчої безпеки).

2. *Нестача води.* Ця проблема залишається актуальною для регіону з огляду на водні ресурси, якими він володіє, нестача яких має негативний вплив на забезпечення продовольчої безпеки; неефективне управління ними та нераціональне використання води; виникнення суперечок між країнами

Таблиця 1

Позиціонування країн Близького Сходу за Індексом продовольчої безпеки

Країна	Місце	Індекс продовольчої безпеки	Доступ до їжі	Рівень кризи	Продовольча система та стійкість економіки
Бахрейн	30	6.99	7.63	2.49	5.83
Ємен	160	4.41	4.38	5.11	3.96
Ізраїль	55'	6.55	8.18	3.30	4.75
Ірак	125	5.35	5.85	4.71	4.92
Іран	82	6.02	6.39	2.94	4.61
Йорданія	76	6.10	6.89	2.49	3.90
Катар	29	6.99	8.00	2.09	5.07
Кувейт	47	6.69	7.82	2.18	4.44
Ліван	91	5.94	6.59	2.28	3.51
ОАЕ	27	7.07	7.92	2.65	5.94
Оман	41	6.77	7.55	2.57	5.33
Саудівська Аравія	44	6.75	7.96	2.32	4.61
Сирія	148	5.01	6.26	5.66	4.43
Туреччина	65	6.36	7.88	4.01	5.21

Джерело: складено авторами за [12].

Серед проблемних питань, які перешкоджають досягненню Цілей сталого розвитку та забезпечення продовольчої безпеки на Близькому Сході, пропонуємо виокремити такі.

1. *Деградація землі.* Так, для багатьох країн регіону це є проблемою, яка перешкоджає підвищенню продуктивності сільського господарства. Для багатьох країн через надмірну експлуатацію землі, її виснаження через неправильні методи використання під посіви ця проблема буде актуальною ще довгий час. Окрім того, слід урахувати кліматичні умови цього регіону, де висока температура, пилові бурі, нечасті опади та проблема з водою. Наприклад, у Катарі 8,71% землі має ступінь деградації, вищий за середній. Для Лівану ця проблема визнана як екологічна проблема, бо щорічні збитки від деградації землі оцінюються в 132 млн дол. США, а основними перешкодами для її вирішення визначено такі: «слабка інституційна основа для вирішення проблеми деградації земель; слабка нормативно-правова база та брак спроможності та досвіду застосування та просування практик сталого управління земельними ресурсами; обмежені моделі та технології для сталого управління земельними ресурсами та фінансові бар'єри для масштабування» [13].

щодо транскордонних ресурсів прісної води. Так, «на Близькому Сході гідрополітичний конфлікт виник, коли країни, розташовані нижче за течією, слабкі та нездатні адаптуватися до дефіциту води, і де відносна сила надзвичайно асиметрична – наприклад, між Ізраїлем і Палестиною або Туреччиною та Іраком» [14]. Понад 61% населення регіону Близького Сходу та Північної Африки живе в районах, де рівень нестачі води є високим або дуже високим, тоді як світовий показник становить 36% [15]. Також різними є ризики для країн у доступі до водних ресурсів та використанні води. Так, наприклад, за дослідженням Світового банку, Кувейт не має внутрішнього джерела прісної води, ціни на воду там є одними із найнижчих, бо забір води практично не контролюється, тому імпорт води є ризиком для продовольчої безпеки; для Йорданії характерною є висока вразливість до транскордонних водних ризиків і зміни клімату; для Саудівської Аравії ризиками забезпечення водної безпеки є висока залежність від опріснення, зростання чисельності населення. Нові підходи у сфері управління водними ресурсами наведено на *рис. 2*.

3. *Погодні умови, клімат і природні катаклізми.* Даний регіон через специфіку клімату та ландшафту вже ставить під загрозу питання продо-

Рис. 2. Стимули для використання нових можливостей у сфері управління водними ресурсами та зменшення ризиків, пов'язаних з водою

Джерело: сформовано за [15].

вольчої безпеки, адже для цих країн характерним є збільшення частоти екстремальних погодних явищ, тобто території періодично потерпають від посухи або надмірних опадів, що впливає на виробництво сільськогосподарських культур, не дає можливість вчасно зібрати урожай або зробити посіви. Щодо стихійних лих, то, наприклад, землетрус в Туреччині в лютому 2023 р. «спричинив людські втрати та значні матеріальні збитки та руйнування в південних і центральних, переважно сільськогосподарських, частинах країни» [16], пошкодив сільськогосподарську та загальну інфраструктуру, логістику.

4. *Зростання населення, збільшення бідності та нерівності доходів.* Швидке зростання населення в деяких країнах регіону є додатковим тиском на продовольчу безпеку. Окрім того, посилення нерівності в доходах призводить до обмеження доступу певних прошарків населення до їжі.

5. *Недостатнє внутрішнє виробництво продуктів харчування та висока залежність від імпорту.*

6. *Політична нестабільність та конфлікти в регіоні.*

За таких викликів важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки відіграє підтримка аграрного сектора на рівні міжнародних організацій, адже застосування механізмів підтримки безпосередньо впливає на розвиток експортного потенціалу, вітчизняне виробництво та стійкість розвитку галузі.

Організація економічного співробітництва та розвитку визначає кілька індикаторів, які характеризують вид підтримки розвитку сільського господарства: загальна підтримка – *Total Support Estimate* (TSE, % ВВП); оцінка підтримки виробника – *Producer*

Support Estimate (PSE); оцінка підтримки споживачів – *Consumer Support Estimate* (CSE); оцінка підтримки загальних послуг – *General Services Support Estimate* (GSSE) [17].

Серед країн Близького Сходу лише дві країни – Ізраїль і Туреччина – беруть участь в оцінюванні ОЕСР. Проведемо порівняння рівня підтримки розвитку сільського господарства в цих країнах з практикою підтримки в країнах ЄС та інших (табл. 2). Зазначимо, що більшість нетарифних заходів захисту сільського господарства, у тому числі ліцензування, квотування та ін., зберігаються у практиці розвинених країн. Проте змінюється структура підтримки. Порівняно з попередніми роками спостерігається тенденція до зниження загальної підтримки досліджуваного сектора.

Загальна підтримка сільського господарства в Ізраїлі продемонструвала незначне зростання у 2021 р. порівняно із 2019 р. – з 0,33% до 0,37%, проте це майже двічі менше, ніж за період 2000–2002 рр. (0,67%). За дослідженнями ОЕСР, в Ізраїлі «частка підтримки виробників у валових доходах сільськогосподарських підприємств досягла 14% у 2019–2021 роках, що нижче середнього показника по ОЕСР» [10]. Попри стабільну бюджетну підтримку сільського господарства, спостерігається зниження витрат на впровадження інновацій у сільське господарство, що матиме негативний вплив на дотримання екологічних норм і підвищення продуктивності, створить труднощі для стабільного довгострокового розвитку. Туреччина порівняно із країнами ЄС демонструє кращу загальну підтримку сільського господарства, на-

Оцінка підтримки аграрного сектора в деяких країнах ОЕСР, у тому числі країнах Близького Сходу (млн дол. США, 2021 р.)

Показник	ЄС	Ізраїль	Туреччина	Україна	Канада	США
Total Support Estimate	112 919	1 759	2940	858	9 776	127 087
Percentage TSE (% of GDP)	0,67	0,37	1,15	0,49	0,49	0,55
Producer Support Estimate	97 980	1 488	7 466	590	7 942	53 045
Consumer Support Estimate	-12 100	-1 795	-5 484	-214	-3 753	58 971
General Services Support Estimate	14 511	272	1 380	268	1 712	10 464

Джерело: складено авторами за матеріалами Організації економічного співробітництва та розвитку.

приклад 1,5% від ВВП у 2021 р., хоча в динаміці спостерігається її зниження: у 1986–1988 рр. цей показник становив 4% від ВВП, у 2019 р. – 1,43%, у 2020 р. – 2,32%. Показник GSSE у 2021 р. становив 15,6% TSE, причому понад 60% у його структурі займає підтримка іригаційної інфраструктури. Така допомога є вкрай важливою для Туреччини, адже у 2021 р. сільське населення в країні становило 23,43% від загальної чисельності населення, демонструючи суттєве зменшення за останні десятиліття [18], у 2020 р. у сільському господарстві працювало близько 18% зайнятого населення.

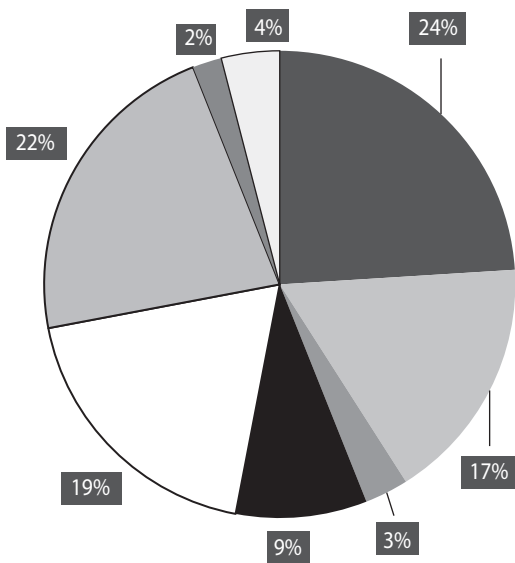
Для країн Близького Сходу актуальною залишається підтримка розвитку сільського господарства міжнародними організаціями та країнами через програми та фонди. Однією з таких програм, важливих, наприклад, для Туреччини як країни – претендента на членство в ЄС, є Програма ІРА розвитку сільської місцевості (IPARD), яка розрахована на період 2021–2027 рр. На реалізацію цієї Програми ЄС виділив 990 млн євро [19]. Ця програма є суттєвою для Ту-

реччини, адже поєднує різнопланові заходи (рис. 3), які важливі для розвитку сільського господарства, зважаючи на проблему ерозії ґрунтів (49% земель характеризується середньою ерозією) та використання води. Для Туреччини передбачена орієнтовна загальна сума фінансування 430 млн євро, а також національний внесок 125,3 млн євро. Очікується, що реалізація Програми дасть можливість створити 11 827 нових робочих місць.

ВИСНОВКИ

Для забезпечення продовольчої безпеки в регіоні уряди країн мають спрямовувати свої ініціативи не лише на вирішення тимчасових і локальних продовольчих криз, а й на:

- ✦ розвиток внутрішнього ринку;
- ✦ підтримання стабільності доступу населення до безпечної та поживної їжі;
- ✦ стимулювання розвитку тих виробництв, що забезпечують населення їжею;

- захід 1 (M1) – Інвестиції у фізичні активи аграрних холдингів
- захід 3 (M3) – Інвестиції у фізичні активи щодо переробки та маркетингу сільськогосподарської продукції та продукції рибного господарства
- захід 4 (M4) – Агроекологічні заходи, клімат і органічне землеробство
- захід 5 (M5) – Впровадження стратегій місцевого розвитку – підхід ЛІДЕР
- захід 6 (M6) – Інвестиції в сільську громадську інфраструктуру
- захід 7 (M7) – Диверсифікація ферм і розвиток бізнесу
- захід 9 (M9) – Технічна допомога
- захід 10 (M10) – Консультаційні послуги

Рис. 3. Заходи Програми ІРА розвитку сільської місцевості (IPARD) для Туреччини та їх структура (Захід 2 (M2) – Підтримка створення груп виробників)

Джерело: сформовано за [20].

- ✦ зменшення негативного впливу сільського господарства на навколишнє середовище, у тому числі впровадження екологічних програм, інноваційних технологій, особливо у сфері тваринництва (адже більшість країн не приділяє належної уваги, наприклад, питанням зменшення викидів парникових газів, але це потребує вирішення на рівні національних або галузевих програм);
- ✦ збільшення державного фінансування науково-дослідницьких проектів та розробок в сільському господарстві, підтримку розвитку інфраструктури;
- ✦ державну підтримку (у тому числі через квотування, програми інвестиційної підтримки, запровадження особливих схем страхування та кредитування) виробництв, які знаходяться в певних регіонах або на продукцію яких є попит;
- ✦ цільову підтримку фермерських господарств та соціальний захист;
- ✦ збільшення інвестицій у систему водокористування та поліпшення доступу фермерських господарств до води;
- ✦ формування системи продовольчої безпеки, стійкої до природних катаклізмів та економічних криз. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Policy Brief: Food Security. Issue 2. June 2006. URL: <https://reliefweb.int/report/world/policy-brief-food-security-issue-2-june-2006>
2. Іващук І., Карп І. Дивергентні зміни в продовольчому секторі. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3–4. С. 5–11. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.3-4.1.
3. Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action : World Food Summit, 13–17 November 1996, Rome, Italy. URL: <https://digitalibrary.un.org/record/195568?ln=en>
4. Право на достатнє харчування. Виклад фактів № 34. ГО «Харківська правозахисна група». Харків, 2020. 60 с. URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1596517961.pdf>
5. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 A (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. FAO's work on the right to food. 2019. URL: <https://www.fao.org/right-to-food/resources/resources-detail/en/c/1238127/>
7. The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. URL: <https://www.fao.org/3/cc0639en/online/cc0639en.html>
8. Rome Declaration on World Food Security. <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>
9. Crop Prospects and Food Situation. #1, March 2023. Quarterly Global Report. FAO. URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/CC4665EN>
10. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2022: Reforming Agricultural Policies for Climate Change Mitigation. DOI: <https://doi.org/10.1787/7f4542bf-en>
11. OECD–FAO Agricultural Outlook 2021–2030. DOI: <https://doi.org/10.1787/19428846-en>
12. Global Food Security Index 2022. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>
13. Land Degradation Neutrality of Mountain Landscapes in Lebanon. United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/lebanon/projects/land-degradation-neutrality-mountain-landscapes-lebanon-0>
14. Golmohammadi V. Water scarcity in the Middle East: Beyond an environmental risk / ORF. 06.05.2021. URL: <https://www.orfonline.org/expert-speak/water-scarcity-middle-east-beyond-environmental-risk/>
15. Beyond Scarcity: Water Security in the Middle East and North Africa. 2017. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/water/publication/beyond-scarcity-water-security-in-the-middle-east-and-north-africa>
16. Türkiye. Country Briefs. GIEWS – Global Information and Early Warning System. URL: <https://www.fao.org/giews/countrybrief/country.jsp?code=TUR>
17. Agricultural support. OECD. URL: <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm>
18. Demographics of Turkey. URL: <https://statisticstimes.com/demographics/country/turkey-demographics.php>
19. Overview of EU pre-accession assistance for rural development (IPARD III). URL: https://agriculture.ec.europa.eu/international/international-cooperation/enlargement/pre-accession-assistance/overview_en#objectives-of-ipard
20. Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development IPARD III Programme 2021–2027 of the Republic of Türkiye. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-03/ipard-III-programme-turkiye-2021-27_en.pdf

Науковий керівник – Іващук І. О., доктор економічних наук, професор, директорка навчально-наукового інституту міжнародних відносин ім. Б. Д. Гаврилишина Західноукраїнського національного університету (Тернопіль)

REFERENCES

- “Agricultural support”. OECD. <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm>
- Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2022: Reforming Agricultural Policies for Climate Change Mitigation. DOI: <https://doi.org/10.1787/7f4542bf-en>
- “Beyond Scarcity: Water Security in the Middle East and North Africa. 2017”. <https://www.worldbank.org/en/topic/water/publication/beyond-scarcity-water-security-in-the-middle-east-and-north-africa>
- “Crop Prospects and Food Situation. #1, March 2023. Quarterly Global Report”. FAO. <https://www.fao.org/documents/card/en/c/CC4665EN>
- “Demographics of Turkey”. <https://statisticstimes.com/demographics/country/turkey-demographics.php>
- “FAO's work on the right to food. 2019”. <https://www.fao.org/right-to-food/resources/resources-detail/en/c/1238127/>

- "Global Food Security Index 2022". <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>
- Golmohammadi, V. "Water scarcity in the Middle East: Beyond an environmental risk". ORF. May 06, 2021. <https://www.orfonline.org/expert-speak/water-scarcity-middle-east-beyond-environmental-risk/>
- "Instrument for Pre-Accession Assistance for Rural Development IPARD III Programme 2021-2027 of the Republic of Turkiye". https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-03/ipard-iii-programme-turkiye-2021-27_en.pdf
- Ivashchuk, I., and Karp, I. "Dyverhentni zminy v prodovolchomu sektori" [Divergent Changes in the Food Sector]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 3-4 (2021): 5-11. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.3-4.1
- [Legal Act of Ukraine] (1948). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
- "Land Degradation Neutrality of Mountain Landscapes in Lebanon. United Nations Development Programme". <https://www.undp.org/lebanon/projects/land-degradation-neutrality-mountain-landscapes-lebanon-0>
- "Overview of EU pre-accession assistance for rural development (IPARD III)". https://agriculture.ec.europa.eu/international/international-cooperation/enlargement/pre-accession-assistance/overview_en#objectives-of-ipard
- OECD-FAO Agricultural Outlook 2021-2030. DOI: <https://doi.org/10.1787/19428846-en>
- "Pravo na dostatnie kharchuvannia. Vykklad faktiv no. 34" [The Right to Adequate Food. Statement of Facts no. 34]. HO «Kharkivska pravozakhysna hrupa». Kharkiv, 2020. <https://library.khpg.org/files/docs/1596517961.pdf>
- "Policy Brief: Food Security. Issue 2. June 2006". <https://reliefweb.int/report/world/policy-brief-food-security-issue-2-june-2006>
- "Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action : World Food Summit". November 13-17, 1996. Rome, Italy. <https://digitallibrary.un.org/record/195568?ln=en>
- "Rome Declaration on World Food Security". <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>
- "The State of Food Security and Nutrition in the World 2022". <https://www.fao.org/3/cc0639en/online/cc0639en.html>
- "Turkiye. Country Briefs. GIEWS – Global Information and Early Warning System". <https://www.fao.org/giews/countrybrief/country.jsp?code=TUR>